

Vida rural i economia senyorial en la Serra en Galceran a mitjan segle XVIII.

José Miguel Herrera Reviriego

Introducció

La Serra en Galceran, a mitjans del segle XVIII, presenta una vida rural rica i viva, amb múltiples variacions respecte a la realitat actual. Compartint molts paral·lelismes tant amb municipis pròxims com amb diverses regions de secà del País Valencià, el cas de la Serra ens acosta un passat no tan llunyà que ha deixat una més que remarcable empremta en el paisatge, encara visible hui en dia. A pesar d'això, esta vila presenta algunes diferències en determinats aspectes respecte als municipis pròxims, com pot ser el pagament dels tributs emfitèutics, que no sols la separen del model clàssic agrari valencià, sinó que en casos puntuals també del model seguit normalment en el nord de Castelló.

L'objectiu d'este article és acosta'ns al passat d'este terme mitjançant una panoràmica de la seua vida rural, per això, en ell es tractaran tant l'estructura poblacional del mateix, com l'economia i les formes de vida dels seus pobladors dins del règim senyorial valencià del nord de la província de Castelló. A més, analitzarem un inventari extrajudicial de béns mobles i immobles, que ens acostarà a les formes de vida de la Serra, tant des de la seua vessant agrícola com domèstica.

1-Estructura poblacional

La Serra en Galceran, al segle XVIII com en l'actualitat, combina dos tipus de poblament molt diferents, i si és el cas, totalment compatibles. Al nucli concentrat de la Serra, que dóna nom al terme, se li unixen una multiplicitat de masos de distintes grandàries, des dels més menuts fins als de grans mides com els Ibarsos.

Estos masos, eren molt més que meres cases de camp, ja que en la seua majoria es tractaven d'autèntiques explotacions agràries, en les quals es combinaven tant les activitats agrícoles, com les ramaderes, amb un important aprofitament de les terres incultes que els rodejaven, ja fóra per a la recol·lecció de llenya com per a portar a pasturar el ramat. Molts d'estos, comptaven amb grans extensions de terra que no podien treballar-se completament amb la mà d'obra familiar, per la qual cosa tant en el dia a dia com en les èpoques de més treball van poder necessitar mà d'obra assalariada, que va poder arribar a edificar cases de camp pròximes al mas, incrementant el nombre d'edificacions en estos nuclis dispersos i augmentant a poc a poc la seua població.

D'esta manera, podem trobar dos modalitats poblacionals prou diferenciades, encara que en certa manera complementàries, ja que al dinamisme i bona situació geogràfica de molts dels masos se li unia el paper de la Serra com a punt centralitzador del territori, al ser el nucli on es reunien els càrrecs municipals del municipi, on se situava la parròquia, a més del lloc en què es trobaven els tallers artesans, com el forn o la ferreria. D'esta manera, la Serra com a nucli on es concentraven molts dels servicis bàsics, va articular entorn de si als masos, encara que alguns d'ells com els Ibarsos, enclavats en les rutes que unien l'interior de Castelló amb la costa, presentaren una major independència que altres, perquè no necessitaven acudir a la Serra per a aconseguir determinats recursos.

2-Cultius

L'actual paisatge agrícola de la Serra en Galceran, compost en la seua majoria per ametlers, contrasta amb la varietat de cultius presents en el terme a mitjan segle XVIII.

Amb una predominança quasi total de l'agricultura de secà, la tradicional triada mediterrània tenia una especial empremta en la dieta dels habitants de la Serra i els diferents masos que del seu terme.

Així, trobem nombroses referències a cultius de cereals, sent el blat el producte agrícola predominant en la Serra en Galceran, distribuït al llarg i ample del terme, per exemple en "*terres de Francisco Ferrando, passo al mig, l'heretat de la qual es troba sembrada de blat tota*", o en les partides de "els Canades", la "Rourera" o el "Turcacho", englobant-se en un poc específic "*terra de pa*". Encara que destaca per damunt dels altres grans la presència del blat, també trobem altres cereals panificables com el sègol o l'ordi en "*el Vilar que...es troba la part dita la foya de blat i cevada*".

En el cultiu de blat en la Serra, segons la documentació analitzada i com era habitual en la resta d'Europa mediterrània fins en el segle XIX, es realitzava per mitjà d'una rotació biennal. Així, segons els veïns del municipi, l'heretat de secà del freginal de Sant Bartomeu, en mans de la parròquia per a la provisió d'ornaments, oli i cera, era cultivat "*un any si i un altre no*" ja que "*no poder sembrar-se tots els anys*". La rotació biennal, amb la permanència dels camps durant un any en guaret, garantia un equilibri prou òptim entre les terres dedicades a conreu i les dedicades al pasturatge, ja que el ramat aprofitaven el descans de la terra per a alimentar-se i abonar els futurs cultius.

El cultiu de la vinya també era freqüent en la Serra en Galceran, però la seua distribució estava molt més limitada geogràficament, perquè totes les vinyes trobades documentalment es troben en la partida denominada de la Beca, on a pesar del predomini de la vinya també es podia trobar blat i altres cultius de secà.

L'olivera, per la seua banda, té una escassa presència en la documentació, trobant únicament dos mencions, una en "el Vilar", junt amb una casa de camp, i una altra en la partida de la Beca, amb una compravenda en la qual el venedor conserva les oliveres de les parcel·les venudes. Esta situació pot arribar a interpretar-se com una mostra d'allò que s'ha apreciat d'este cultiu arbori, potser per la seua escassetat en el terme, ja que el cultiu de l'olivera, en paraules de Cavanilles no podia "*viure en aquelles altures destemperades*" reduint-se a "*les parts fondes i abrigades cap al migdia [on] tenen vinyes i oliveres, més xicotets a la veritat que els contigus a Vilafamés, però millor cultivats*". Esta situació d'escassetat documental, unida a les paraules del viatger, contrasta amb l'extensió d'este cultiu en 1980, sent el segon per extensió, només superat per l'ametler, per la qual cosa no pareix que foren les condicions climàtiques les que impediren la seua extensió.

La triada mediterrània no serà l'única representant de l'agricultura de secà de la Serra, perquè al blat, vinya i olivera se li unixen altres cultius, encara que amb una presència més escassa.

Un exemple d'això són les figueres, que solien estar presents en parcel·les dedicades principalment a altres cultius o funcions o estar presents en el terme de manera salvatge. També hi ha constància de la presència de la garrofera, encara que es troba de manera escassa en la documentació, ja que en paraules de Cavanilles no podia suportar les baixes temperatures de la contornada de la Serra. Açò va poder portar a alguns veïns amb nombrosos caps de bestiar a adquirir parcel·les de garroferes en termes pròxims, com és el cas de Joseph Matheu, posseïdor dels "Ivarssos més alts", qui a pesar de comptar amb la resta de les seues terres en la Serra en Galceran, posseïa un camp de garroferes a les Useres. Encara que no sols cal atribuir a les condicions climàtiques la poca presència de garroferes al terme, ja que cal tindre en compte que la Serra comptava

amb nombrosos pastos i comunals on podia pasturar el ramat sense necessitat afegir-los un suplement alimentari a base de garrofes.

Canviant de punt, a pesar de la preponderància del secà, també hi havia lloc per a xicotets horts de regadiu, tant al costat de les cases, com en els masos i inclús junt amb corrents d'aigua.

La necessitat ser regats manualment, va fer que molts d'estos horts es concentraren al voltant de la Serra, donant nom a zones com “els Orts” o “els Freginals”, encara que també es trobaven dispersos en les masies o en la zones d'abundant aigua com la “bassa de l'Om”. En elles es plantaven distintes verdures, llegums o hortalisses per al consum humà, arbres fruiters o farratge per als animals, regades amb l'aigua de les fonts i pous pròxims, i que permetien disfrutar d'una dieta més variada o realitzar xicotetes transaccions comercials als veïns de la Serra en Galceran.

Però este sistema de cultiu basat en el secà, amb una escassa aportació del regadiu, heretat dels segles anteriors, únicament va poder adaptar-se a l'augment de la població del segle XVIII per mitjà del creixement extensiu de l'agricultura. Per a això, al llarg de tot el segle se n'aniran conreant distintes parcel·les que fins llavors es trobaven incultes o estaven dedicades a la ramaderia, augmentant així la superfície destinada a l'agricultura. Esta situació va provocar un alça en els costos i uns rendiments agrícoles decreixents, ja que les millors terres ja es trobaven cultivades, efectuant-se l'expansió agrícola en terres poc fèrtils o per mitjà de grans esforços amb el condicionament de terrasses en les vessants de les muntanyes. El treball en bancals pareix que era especialment dur en la Serra en Galceran, ja que en paraules de Cavanilles *“les tempestats causen ací danys considerables trencant les parets i emportant-se la terra dels camps, però els de la Serra, acostumats a semblants pèrdues, procuren reparar-les”*, així, pareix que l'expansió agrària en la Serra es va dur a terme després de molts esforços, amb uns rendiments agrícoles molt baixos respecte al treball invertit.

Per al treball en el camp se servia de mules, ases i inclús cavalls, sent els èquids predominants en tot el País Valencià com a animals de tir. Este predomini per damunt d'altres animals de càrrega com els bous, es pot deure tant a les seues característiques físiques com a la seua assequibilitat, ja que la compra d'un mul o un ase no representava una excessiva inversió econòmica, a més de presentar una alimentació no massa costosa a base de pastos o garrofes, quelcom d'ordi i pinso verd.

Este ramat de tir, junt amb els nombrosos ramats presents en el terme, subministraven un més que necessari abonament per a les terres de cultiu, al qual s'afegia a les cendres aconseguides per mitjà de l'operació anomenada per Cavanilles “gavellar” en la que *“la molta mala herba que es cria en l'inculte, els facilita mitjans per a millorar els camps; perquè la disposen en muntons que coberts de terra reduïxen a cendres”*. Açò proporcionava un equilibri entre terres i abonaments, no aconseguit en altres llocs com en la Plana de Castelló, on van arribar a existir personatges coneguts com “fematers”, que s'encarregaven d'arreplegar fem, terra dels camins i inclús fang extret de les séquies per a vendre-ho als agricultors davant del dèficit d'abonaments de la zona.

En tot cas, l'agricultura desenvolupada en este municipi, tenia en el segle XVIII, una funció vinculada únicament a l'autoconsum, encara que es duïen a terme xicotetes transaccions comercials, tendència que no es trencarà fins a la introducció del cultiu comercial de l'ametler.

3-Ramaderia

Junt amb l'agricultura, l'altra gran activitat econòmica predomina't en la Serra d'en Galceran a mitjan segle XVIII era la ramaderia.

Esta activitat solia compaginar-se amb l'agricultura, ja que eren molts els llauradors del terme que comptaven d'unes quantes aus de corral fins amb nombrosos caps de bestiar, desenvolupant en molts casos ambdós tasques de manera conjunta. Per la seua banda, els ramats ajudaven a millorar els rendiments agrícoles, ja que subministraven abonaments o eliminaven males herbes dels camps.

Este binomi agricultura/ramaderia pot apreciar-se clarament en els masos, en els que se solia realitzar un model d'explotació agrària associat a una vivenda, amb el cultiu d'un terreny prou bast, així com amb el desenvolupament de les activitats ramaderes. Exemple d'això ho tenim en l'inventari de béns de la família Agud-Ortíz en el qual entre altres possessions compten amb: *“Una heretat terra campa i oliverar amb cassa de camp i corral de bestiar, tot contigu, sítia i posada en el propi terme i al lloc cridat el Vilar, que atermena per totes les bandes amb comuns de vila, en la qual heretat es troba sembrada la part dita la foya de blat i cevada”*. Així, podem veure com al voltant del mas s'estenien els camps de cultius i l'horta, a més del corral dels animals, on es guardarien molts dels més de cent caps de bestiar que tenia esta família en propietat en 1749, desenvolupant un model conjunt i equilibrat entre ramaderia i agricultura.

A pesar d'açò, alguns dels seus habitants pareix que van poder dedicar-se quasi per complet a l'activitat ramadera, ja que personatges com Severino Pons, Gaspar Matheu o Juan Pi es definien a si mateixos com a pastors.

Les nombroses terres campes i comunals del terme, cedides pel senyor al municipi a canvi de huit-cents sous, eren aprofitades per a pasturar pel ramat, compost en la seua majoria per ramats caprins i ovins, amb una menor presència de porcs, que a pesar de pasturar per tot el municipi també comptaven amb corrals en la pròpia Serra molt pròxims inclús a la plaça de la vila. Este ramat aprofitava per a la seua alimentació els nombrosos pastos naturals i arbratge que brollaven al llarg i ample del terme, el qual presentava una gran varietat vegetal en paraules de Cavanilles, perquè *“tot aquell recinte està cobert d'arbres i arbustos; és prou comú el labiérgo, alborç, ginebre, romer i bruc; més ho és la gayuva, i molt més inclús la coscoxa, que és la delícia de les cabres”*. A estos animals se'ls afegirien gallines, coloms, ànecs i altres aus de corral, a més de conills i altres animals domèstics destinats a guardar la casa com a gats o gossos.

També cal tindre en compte l'existència de ruscos en el terme, obtenint de les abelles mel i cera per a l'elaboració de ciris, encara que possiblement no estem davant d'un tipus de ramaderia molt freqüent en el municipi, ja que només compta amb una referència documental i no és esmentada en cap moment pel viatger Cavanilles.

4-Altres oficis al marge de l'agricultura i la ramaderia

A pesar del desbordant predomini de les activitats agrícoles i ramaderes, estes no eren completament hegemòniques entre la població de la Serra en Galceran i els seus masos. Així tenim constància que existia una ferreria en la plaça de Serra en 1935, encara que va poder traslladar-se de lloc abans de 1753, a tinguts comptes que en estos anys figura en el seu lloc una casa propietat de Juan Matheu. En ella despenyava l'ofici de ferrer Bautista Sales, veí de la vila i testimoni de molts dels testimonis notariais redactats en el municipi per tindre coneixements de lectura i escriptura prou inusuals en el terme en esta època.

La preponderància de l'analfabetisme contrasta al seu torn amb la presència de Diego Escrig, *“mestre de xiquets de la dita vila”*, qui tenia sa casa, on va poder arribar a impartir les classes, en la mateixa plaça de la Serra.

També existien diversos oficis relacionats amb la sanitat en el terme. L'ofici de metge, va presentar una àmplia mobilitat en la Serra en Garceran durant el període estudiat, com ho demostra la presència de Christoval Beltrán, metge de la vila en 1734, a qui anys més tard ens ho trobem exercint el seu treball a Vistabella, de Carlos Fabregat, en 1745, o de Gerónimo Sales, metge en 1751. A més, el gran nombre de caps de bestiar i d'animals domèstics en el terme va auspiciar la presència de veterinaris, coneguts amb el nom de "albeytars", com Joseph Beneito, encarregats de la supervivència i atenció dels animals a mesurats del segle XVIII.

A ells se'ls unien la presència de nombroses persones amb oficis lligats a la producció artesanal de tèxtils. D'esta manera podem trobar Pedro Traver, teixidor, que no va seguir els passos de son pare com a llaurador, a Francisco Matheu, sastre, Bautista Garcés, paraire, Vicente García i Juan Belles, teixidors, Joseph Mallent, espartenyer, o Melcior Vallés, teixidor de lli i llana. Estos oficis estan estretament relacionats amb la presència d'una àmplia cabanya ovina en el terme, no tenint constància documental d'on obtenia Melcior Vallés el lli per al seu ofici. A més cal tindre en compte que ens trobem en plena època protoindustrial, per la qual cosa els treballs en els camps de molts dels veïns van poder veure's complementats amb els ingressos o beneficis derivats de la producció artesanal de tèxtils.

A més, la Serra comptava amb un forn, amb drets monopolístics del senyor, a pesar que els responsables de l'ajuntament de la Serra d'esta època digueren que no sabien perquè pagaven les 25 lliures al senyor pel gaudi del forn perquè *"abans han sentit dir als seus majors que el forn era propietat de la vila"*.

També cal destacar la importància del comerç de la neu en la Serra d'Engalceran, ja que es comptava amb una nevera baix propietat municipal, que segons els càlculs de P.Boira, va ser construïda a principis del segle XVIII, igual que la de molts altres municipis de l'interior castellonenc. La neu, que tenia entre les seues principals funcions d'ús la conservació d'aliments, la seua utilització com a mètode terapèutic per a l'alleugeriment de certes malalties, a més del seu consum, es va poder vendre a altres pobles de la Plana de l'Arc com Vilafamés, Cabanes, Borriol i Benlloch, podent arribar en època de màxim apogeu a comercialitzar-se a Castelló de la Plana. Els guanys derives de la seua venda i distribució resultaven com menys remarcables, ja que entre els anys 1740 i 1744, a excepció de 1742, l'ajuntament de la Serra en Galceran va ingressar una quantitat estimada entre les huit i les dotze lliures. Cal tindre en compte que este comerç depenia en gran manera de les condicions climàtiques del municipi, alternant anys en què la nevera estava a desbordant de neu, amb altres com 1742 en els que les condicions meteorològiques van impedir l'arreplega de "*neu collidora*". El trasllat de la neu des de la nevera de la Serra fins a la resta de municipis es realitzava en carros, muls o altres èquids amb la capacitat suficient per a portar la pesada càrrega.

Per la seua banda, alguns productes manufacturats van poder arribar a la Serra en Garceran comercialitzats directament per artesans de nuclis poblacionals pròxims com suggerix la presència de Joseph Fes, calderer de Sant Mateu, en 1748, qui va poder pujar a la vila per a realitzar la venda d'un producte que no es produïa en la Serra. Per la seua banda, el mas dels Ibarsos, enclavat en una de les rutes que comuniquen amb l'interior castellonenc, comptava amb una major freqüència de forans de municipis com Benlloch, Ares del Mestre, Mosqueruela, Atzeneta o Morella. Alguns d'ells exercien treballs artesanals com en el cas de Joseph Ochando, escultor d'Ares, o Juan Ferrà, tintorer de Morella, els que van poder distribuir les seues mercaderies pel terme, o en el cas de Juan Ferrà, comprar tèxtils de llana ja manufacturats per a tenyir-los i revendre'ls.

D'altra banda, destaquen també els habitants de la Serra en Galceran dedicats a tasques religioses, ja que el municipi tenia una gran tradició eclesiàstica, destacant el cas de Felipe Bertran, veí de la vila que va arribar a ser bisbe de Salamanca, a més d'altres religiosos com Pedro Mes, doctor en sagrada teologia, Joseph Vives, clergue, Juan Matheu, rector de Benlloch o Pedro Mes, rector de la Serra.. Junt amb això, apareix el nom de Miguel Bertran, a qui es qualifica com estudiant, desconeixent si ho era de teologia o d'estudis profans.

També es té constància de l'existència d'una casa beates en la Serra situada en el carrer del " *Sol de la vila i Colomer*", coneguda com "*la casa de beates del retort Bertran*", podent haver rebut este nom del seu fundador ja que en 1757 el rector de la Serra era Pedro Mes. A més, esta casa de beates comptava amb un hort i un graner propis situats en la part posterior d'esta i en part de la casa veïna.

5-Els censos senyorials en la Serra en Galceran.

La Serra en Galceran, es tractava d'una baronia baix domini des de 1500 de la família Casalduch, estant a mitjan segle XVIII baix possessió del matrimoni conformat per Isabel de Casalduch i Manuel Vallés. Com a senyors de la baronia, els Casalduch-Vallés rebien una sèrie de rendes del terme, des de drets monopolístics, fins a drets de cessió del domini de terres, entre altres.

Dins dels comptes de la baronia, destaquen els tributs pagats pels masos més importants, ja que els seus comptes es trobaven separades del total dels tributs emfitèutics pagats per la Serra i presentaven unes quantitats com menys remarcables. Gràcies a això i als capbreus que es conserven del segle XVII i XVIII relatius a dits masos, tenim notícies de les quantitats pagades i les formes de pagament dutes a terme per estos nuclis de població dispersa.

Els Pujols de Dalt, els Pujols de Baix i els Ibarsos, establits per mitjà del contrac agrari conegut com a emfiteusi, per mitjà del qual el senyor i els seus cultivadors es repartien el domini de la terra a canvi d'uns censos, pagaven els seus tributs en espècie, i més concretament en blat, però estos s'establien a partir de cànon monetari fix, per la qual cosa la quantitat a pagar variaven segons els preus agrícoles. Este tipus de cens emfitèutic era propi de molts dels masos del nord de la província de Castelló, diferenciant-se clarament de la partició de fruits, el tipus de cànon més usual en la resta de País Valencià. Els Pujols de Dalt contribuïen amb 30 lliures segons els capbreus de 1704 i 1734, però segons els comptes efectuats per Andrés Pujansos en 1749, esta quantitat ascendia a 35 lliures que es corresponien amb 7 cafissos de blat.

Mentrestant, els Pujols Baixos, contribuïen amb 40 lliures segons els capbreus de 1680 i 1737, sent corroborada esta quantitat pels comptes d'Andrés Pujansos que ho quantifica en 8 cafissos de blat.

En canvi, els Ibarsos, tant alts com baixos, pagaven un total de 24 lliures segons els capbreus de 1680 i 1737, encara que en 1749 es quantifiquen en 24 lliures, 3 sous 4 diners, equivalents a 4 cafissos, que només pagava el posseïdor dels Ibarsos Alts per pacte particular.

En contra d'allò que s'ha ocorregut amb els anteriors, el mas dels Deveses no pagava una quantitat establida en una quantia monetària, sinó per una mesura de pes. Així, tant en 1681 com en 1734, este mas va haver de pagar un total de 13 cafissos de blat. En canvi, els comptes d'Andrés Pujansos, xifraven que Els Deveses pagaven més de 19 cafissos a

l'any, que a 5 lliures el cafís, donaven un total de 95 lliures 5 sous. Esta xifra pareix totalment exagerada, atenent a la informació dels capbreus i tenint en compte que Pujansos treballava per a la Serra en un pleit contra el senyor, precisament relacionat amb les censos que este rebia, per la qual cosa les quanties pagades van poder estar lleugerament augmentades baix conveniència del seu autor. De totes maneres, este tipus de tributació pareix totalment contraproduent comparada amb els altres masos, ja que la quantia a pagar era molt més alta, encara que les terres d'este mas era certament extenses ja que en 1734 comptava amb 40 jornals de terra conreats i molts altres incultes. El cas dels Deveses, no sols se separa del model de pagament més característic de l'emfiteusi valenciana com és la partició de fruits, sinó que també es diferencia de la forma de pagament seguida pels masos del nord de Castelló, atorgant a la Serra uns aspectes diferenciadors respecte als models tributaris seguits en les seues proximitats geogràfiques.

En tot cas, estes dades, incrementats en les seues quantitats per Pujansos o no, són d'un gran valor per a elaborar un estudi dels tributs pagats per la Serra, més si té en compte que gràcies a les investigacions de María Jesús Gimeno Sanfeliu comptem amb els tributs pagats en este municipi al baró entre 1702 i 1706

RENDES OBTINGUNDES PELS DRETS DOMINICALS DE LA BARONIA DE LA SERRA ENTRE 1702 I 1706	
Herbés i fustos	92 lliures
Delmes de grans	234 lliures
Delmes de carns	50 lliures
Terç delme d'animals i grans	12 lliures
Subtotal	388 lliures
Cens, lluisme i fadiga del mas de la Devesa	84 lliures
Cens, lluisme i fadiga del mas dels Pujols alts	30 lliures
Cens, lluisme i fadiga del mas dels Pujols baixos	40 lliures
Cens, lluisme i fadiga del mas dels Ibarsos	24 lliures
Subtotal	178 lliures
Total	566 lliures

Estes rendes presenten certes variants si les comparem amb les recopilades per Andrés Pujansos en 1749, les quals s'estructuren i quantifiquen de la manera següent:

RENDES DOMINICALS OBTINGUNDES PER DE LA BARONIA DE LA SERRA EN 1749 SEGONS ANDRÉS PUJANSOS.	
Que cobra de la vila en cada any	92 lliures 10 sous
D'un hort	15 sous
Del bancal del Morer	1 lliura 5 sous

Del molí i dret dels horts	2 lliures 10 sous
Del forn	25 lliures 15 sous
D'un cens	132 lliures 10 sous
De 49 cafissos que cobra de delme	245 lliures
Cobraments en ségol	5 lliures
Cobraments en ordi	21 lliures
Cobraments en llegums	6 lliures
Cobraments en guanyat	50 lliures
Cobraments per "porsellas"	11 lliures 4 diners
Pel mas dels Deveses, que cobra 19 cafissos 3 b.	96 lliures 5 sous
Pel mas dels Pujols Alts, que cobra 7 cafissos	35 lliures
Pel mas dels Pujols Baixos, que cobra 8 cafissos	40 lliures
Pel mas dels Ibarsos cobra 4 cafissos 10 b.	24 lliures 3 sous 4 diners
Total	670 lliures, 12 sous, 4 diners

Encara que és cert que el total obtingut pels senyors de la Serra en Galceran entre 1702-1706 i 1749 augmenta, potser esta situació no siga resultat d'un augment de pressió senyorial sobre la baronia, sinó que segons la nostra opinió este augment està intrinsicament lligat amb l'expansió agrícola del segle XVIII.

A finals del segle XVII i principis del segle XVIII, la Serra en Galceran, com la resta de municipis valencians, viurà un progressiu augment de la població, així passa dels 140 naixements entre 1701 i 1711 als 187 entre 1741 i 1751 .

Este augment de la població, va incidir en el context d'una economia combinada d'agricultura de secà i ramaderia de subsistència, en la qual no es van produir millores ni en les productivitat ni en el desenvolupament de noves tècniques o ferramentes, amb en el desenvolupament d'una agricultura extensiva. D'esta manera, els establiments de terres es van multiplicar davant de la creixent nombre de persones amb la necessitat tirar-se quelcom a la boca, incrementant la terra conreada i per tant el nombre de tributs pagats als barons, augmentant així les quantitats percebudes pel senyor.

Per tant este increment en les rendes senyorials es deu més a la pròpia dinàmica del segle XVIII que a una situació particular del municipi o de la casa senyorial.

Estos comptes senyorials també ens mostren la riquesa dels quatre masos analitzats, els que arriben a contribuir amb quantitats prou altes si les comparem amb allò que s'ha obtingut pels senyors en la resta de la vila.

La vida en la Serra en Galceran. El cas de la família Agud-Ortí.

El matrimoni compost per Joseph Agud, llaurador de la Serra en Galceran, i Josepha Ortí, natural d'Ares del Mestre, casats anys abans de 1734, han deixat després de la seua mort entre 1746 i 1749, una font documental d'inestimable valor per a recrear els béns i les formes de vida d'una família de la Serra a mitjan segle XVIII.

Difunts quan els seus fills encara eren menors d'edat, la família Agud-Ortí es trobava en plenitud del seu cicle vital quan van morir, moment en el qual les seues possessions havien aconseguit la seua màxima extensió, abans del procés disgregador del patrimoni que suposa l'eixida de casa dels fills i filles. Per això, amb l'inventari extrajudicial dels béns mobles i immobles de la parella manat redactar per Bautista Garcés, tutor dels seus fills, ens trobem davant d'un cas d'especial valor, ja que en contra dels testaments efectuats en plena vellesa, amb tot el patrimoni repartit entre la prole i sense possibilitats d'ocupar-se per si mateixos de moltes propietats, en este cas se'ns mostra una instantània d'una família en la plenitud del seu cicle biològic, sent de gran utilitat per a reconstruir el mode en què vivia una família de la Serra en Galceran a mitjan segle XVIII. A més al ser morts ambdós cònjuges, entre els béns heretats es conserva el dot de Josepha Ortí, de segur prou important ja que en 1733, una vegada ja casats, el germà de Josepha va pagar cent lliures en concepte de deute pel dot de la seua germana, que s'unirien a l'aixovar i a altres béns estipulats en els contractes matrimonials de la parella.

En ella es pot apreciar que la divisió dels habitants dels masos i els de la Serra no estava totalment definida i separada, ja que els Agud Ortí, com molts altres habitants, comptaven tant amb *“dos casses contigües síties i posades en la dita vila i en el lloc del racó de la plaça”* com amb un mas de xicotetes dimensions amb una *“heretat terra campa i oliverar amb cassa de camp i corral de bestiar tot contigu, sítia i posada en el propi terme i al lloc cridat el Vilar”*. Esta situació també pot apreciar-se en el repartiment dels béns de Guillem Matheu entre els seus fills, ja este era al mateix temps posseïdor dels Ibarsos alts i comptava amb *“una cassa sítia i posada en la plaça de la dita vila de la Sierra”*

Una altra dada que podem apreciar gràcies a este document és la no especialització agrària de moltes de les gents de la Serra, ja que els Agud-Ortí conreaven gran varietat de cultius com són: el blat, l'ordi, l'olivera o la vinya, posseint a més una extensa cabanya ramadera en plena expansió amb 32 animals en edat infantil.

De la mateixa manera, este document ens dóna constància d'algunes de les ferramentes i animals utilitzats per al cultiu, com les mules, l'ase, els aladres o les aixades. Junt amb elles destaca tot el contingut de la casa en què habitava la família, especificant el contingut habitació per habitació, donant-nos una idea de la vida domèstica d'una família la Serra en esta època.

Inventari extrajudicial a pedimiento de Bautista Garcés, tutor i curador.

AHPC, prot.53, 1749

30 mayo 1749.

In dei nomine. Amen.

En la villa de la Sierra de en Garceran a los treinta días del mes de Mayo del año mil setecientos quarenta y nueve, ante mi el escrivano y testigos infraescritos, compareció Bautista Garcés, pelayre y vecino de la villa de Benasal y dixo:

Que en nombre de tutor y curador que es de las personas y bienes de Thomas Blas, Joseph, Joaquim, Mariano y Josepha Agud en la menor edad constituidos, hijos legítimos y naturales de Joseph Agud y Josepha Ortí consortes que fueron ya difuntos según de su curadería consta por el último testamento del contenido Joseph Agud, que autoriço Juan Branchat, escribano de la villa de Benasal a los veinte quatro días del mes de octubre del año pasado mil setecientos quarenta y seis, y para obviar escrupulos y fraudes y deseando el referido tutor cumplir con su obligación me requirió a mi dicho escrivano le recibiera escritura de hiventario extrajudicial de todos los bienes muebles y por si movientes, rahizes, derechos y acciones recayentes en ambas herencias y dándose principio por mi Joseph Artola escrivano se encontraron recaher en dichas herencias los bienes del thenor siguiente:

Primo settenta y cinco cabezas de ganado entre cabras y ovejas.

Otrosi: treinta y dos cabezas entre cabritos y corderos.

Otrosi: una cevona de cria, una por castra de dos años y seis cevones de leche.

Otrosi: una mula pelo pardo de quatro años.

Otrosi: un mulo pelo negro también de quatro años.

Otrosi: una pollina de diez años con una rucarda de dos años.

Otrosi: en la casa de morada de dichos menores y en la entrada de ella, tres albardones de carga usados.

Otrosi: una albarda usada.

Otrosi: dos aradros con toda su adherencia a excepción que solo ay un yugo.

Otrosi: dos sarrias de esparto usadas.

Otrosi: tres azadas, una llegona, un perpal y una maza de hierro todo usado.

Otrosi: un alabardon de hir a cavallo, unos estribos de madera, una manta, un pellejo y un freno, todo usado.

Otrosi: en la cocina de la misma cassa una messa de pino mediana con su tapete de hilo y lana viejo.

Otrosi: ocho sillas de cuerda usadas.

Otrosi: unos hierros de fuego, unas parrillas de cinco barricas, dos candiles de hierros, un candelero de metal, un cucharon de piltre, dos sartenes, una grande y otra pequeña, un librilla embarnizado.

Cosa de un cuevano obra de Alcora para guisar una caldera de cosa de dos cantaros de cobre, unas tenazas, cosa de un cuevano de obra entre platos y escudillas, tres cuchillos de mesa y tres cántaros de tierra.

En el cuartico junto a la cocina una cama de tablas con su gergon y sus sábanas de lana usadas.

En el quarto de más adentro, una cama de cuerda con su gergon, dos sábanas de lana y un cubrecama azul, usado todo.

Otrosi: una arca de pino viejo.

Otrosi: una artesa de tumba con todo su adherente usado.
Otrosi: un arca de pino grande sin cerrojo y llave usada.
Otrosi: una caldera grande de cobre, un cuevano grande de la colada, tres capazos de palma, cinco talegas usadas, un gubilete de cobre con su corcho.
Otrosi: Quatro sávanas de lienzo casero usadas, seis servilletas usadas, tres tinajas, una mediana y dos pequeñas y otra tinaja grande.
Otrosi: En el quarto junto a la escalera una mesica de pino usada.
Otrosi: Una arquita de dos palmos y medio vieja.
Otrosi: Una arca con cerrojo y llave usada.
Otrosi: Un caldero de cobre de cosa de los cántaros usado y un porgador de trigo usado.
En la falsa cubierta una barchilla de pino usada.
Otrosi: Una arroba de lana blanca y negra.
Otrosi: Quatro tinajas, dos grandes y dos pequeñas.
Otrosi: Catorze arrobas de azeyte.
Otrosi: Dozena y media de colmenas varias viejas y una portadera usada.
Otrosi: En dicha cassa contigua a la dicha habitación se encontro una habitación de pino con su gergón y colchón de lana con telas blancas.
Otrosi: Una arca de pino con cerrojo y llave usada.
Otrosi y último: Siete lienzos medianos de diferentes imagines con guarniciones negras y viejos.

Bienes sitios

Primo dos cassas contiguas sitas y puestas en dicha villa y en el sitio del rincón de la plaza que ambas juntas alindan por un lado con cassa del ayuntamiento de dicha villa y por otra con cassa de María Balaguer viuda de Joseph Vilaplana de espaldas con cassa de Manuel Traver y la balsa y por delante con replaza.

Otrosi: Un corral de ganado sita fuera de los muros de la misma villa y al sitio dicho dels Corrals que alinda con cassas de Joaquín Meliá de Vicente Garcés y corral de Pedro Matheu.

Otrosi: Un freginal junto a los muros de la misma villa que alinda por una parte con freginal de San Bartholome, por otra con el llano de Joseph Sabater, por otra con freginal de Joseph Balaguer el menor y por otra con el camino del barranco.

Otrosi: una heredad de tierra campa, sita y puesta en el término de esta dicha villa y a la parte nombrada de les Hombries que alinda por una parte con tierras de Pedro García y por otras con tierras de Juan Vives, por otra con tierras de Joseph Vives y por otra con el barranco.

Otrosi: Otra heredad tierra campa sita en el mismo término y en la partida nominada del Dumenges que alinda por una parte con tierras de Manuel Mas, por otra con tierras de Joseph Albalat por otra con bienes de Joaquín Vidal de la Villanueva y por otra con tierras de Francisco Ferrando passo en medio, cuya heredad se halla sembrada de trigo toda.

Otrosi: Otra heredad tierra campa y olivar con cassa de campo y corral de ganado todo contiguo, sita y puesta en el propio término y al sitio llamado lo Vilar, que alinda por todas partes con comunes de villa, en la qual heredad se halla sembrada la parte dicha la foya de trigo y cevada.

Otrosi: Una heredad viña sita y puesta en dicho término y en la parte intitulada de la Beca, que alinda con viñas de Joseph Manuel Traver, de Pedro Juan Bertran y de Miguel Adam.

Otrosi: y último se encuentran recaher en dichas herencias diez y seis libras moneda valenciana que deve Thomás Ferrer de la villa de Vilafamés de resta y a cumplimiento del precio de una mula.

Bibliografia

ARDIT LUCAS, M. *Els homes i la terra del País Valencià (segles XVI-XVIII)*. Biblioteca d'història dels països catalans. Barcelona. 1993.

BERNAT MARTÍ, J.S. *Problemàtica d'un nucli rural valencià. Passat demogràfic, crisi i perspectives de la Serra en Galceran*. Diputació de Castelló. Castelló. 1986.

BERNAT MARTÍ, J.S. "Evolució de la població. 1700-1850", en *Prensa Valenciana* (ed.). Història de Castelló. Tom II. València. 1992.pp. 401-405.

BOIRA i MUÑOZ, P. "El comerç de la neu a la Plana de l'arc. Els neveres de la Serratella i de la Serra donen Galceran".. *VII Jornades culturals a la Plana de l'arc*. pp. 101-145. Serra en Galceran. 2007.

CASTELLET CASANOVA, S., i OLUCHA MOTINS, F. "Uns documents per a la història de la Serra en Galceran" en *Actes dels VII jornades culturals a la plana de l'arc*. Ajuntament de la Serra en Galceran. Castelló de la Plana. 2007.

CASTELLET CASANOVA, S., OLUCHA MOTINS, F., ALLEPUZ MARZÀ, X. *Ordinacions de la vila de la Serra en Galceran*. XV jornades de la Plana d'Arc. Castelló de la Plana. 2010.

CAVANILLES. *Observacions sobre la història natural, geografia, agricultura, població i fruits del regne de València (1795-1797)* . Tom I.

CONGOST, R. "La Catalunya del mas, és a dir, al Catalunya Vella" en CONGOST, R., JOVER, G., BIAGIOLI, G. *l'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poder*. pp.19-36. Col·lecció estudis 5. Biblioteca d'història rural. Girona. 2003.

CONGOST, R., FERRER,L., i GIFRE, P. "Els masos a l'època moderna. Continuitats i canvis" en CONGOST, R., JOVER, G., BIAGIOLI, G. *l'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poder*. pp.65-96. Col·lecció estudis 5. Biblioteca d'història rural. Girona. 2003.

DOMINGO PÉREZ, C. *La plana de Castelló. Formació d'un paisatge agrari mediterrani*. Caixa d'estalvis i mont de pietat de Castelló. Barcelona. 1983.

GIMENO SANFELIU, M.J. *L'oligarquia urbana de Castelló en el segle XVIII*. Publicacions de l'excel·lentísim ajuntament de Castelló de la Plana. Castelló de la Plana. 1990.

Llinatge i poder. Castelló (XVI-XIX). Consell valencià de cultura. Paterna.2003.

GARCÍA BELTRÁN, J.M., AGUT AGUT, J.A., SABATER BELLÉS, P. *Els masos de la Serra en Galceran*. Ajuntament de la Serra en Galceran.Castelló de la Plana. 2004.

LINARES BAYO, J.C."Els Ivarsos a partir d'una escriptura de partició de 1753" *X Jornades de la Plana d'arc*. 2010.

“Documentació notarial per a l'estudi de la història moderna de la Serra en Galceran. Escripures serradets en procols notarians borriolencs.”*X Jornades de la Plana d'arc*. 2010.

MONTOLIU TORÀ, D., i OLUCHA MOTINS, F. *La Serra en Galceran. Una parròquia als segles XVII i XVIII*. Diputació de Castelló. Castelló de la Plana. 2002.

ORTELLS CHABRERA,V. "El mas: la casa tradicional de la Serra en Galceran" *Millars geografia-història*. pp.65-86. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana. 1981

ORTELLS CHABRERA,V i SELMA CASTELL, S. *Casa rural castellonenca*. Col·lecció arquitectura, arqueologia i història. NÚM.1. Castelló de la Plana. 1993.